

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

EMOTIONAL NUTQNING XUSUSIYATLARI

Djurayeva Dilnoza Olimjan qizi

Toshkent davlat transport universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada emotsional nutqning asosiy xususiyatlari, uning lingvistik va psixologik aspektlari, shuningdek, nutqda emotsiyalarning ifodalanish mexanizmlari chuqur tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, emotsional nutq nafaqat psixologik holatning ko'rsatkichi, balki samarali muloqotning muhim vositasi hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *emotsional nutq, prosodiya, affektiv til, kommunikativ kompetensiya, emosiyalar pragmatikasi*

Аннотация. *В статье представлен глубокий анализ основных особенностей эмоциональной речи, её лингвистических и психологических аспектов, а также механизмов выражения эмоций в речи. Результаты исследования показывают, что эмоциональная речь является не только индикатором психологического состояния, но и важным инструментом эффективной коммуникации.*

Ключевые слова: *эмоциональная речь, просодия, аффективный язык, коммуникативная компетентность, прагматика эмоций*

Abstract. *This article provides an in-depth analysis of the main features of emotional speech, its linguistic and psychological aspects, as well as the mechanisms of expression of emotions in speech. The results of the study show that emotional speech is not only an indicator of psychological state, but also an important tool for effective communication.*

Keywords: *emotional speech, prosody, affective language, communicative competence, pragmatics of emotions*

KIRISH

Emotsional nutq zamonaviy lingvistika, psixologiya va kommunikatsiya fanlarining muhim tadqiqot ob'yektlaridan biri hisoblanadi. Insonlarning kundalik muloqotida emotsiyalar muhim rol o'ynaydi va nutqning har bir elementi ma'lum darajada hissiy holatni aks ettiradi [1]. Emotsional nutq tushunchasi nafaqat so'zlarning semantik ma'nosini, balki ularning talaffuz usuli, intonatsiya, urg'u, pauzalar va boshqa prosodik xususiyatlarni o'z ichiga oladi [2]. Klassik lingvistik tadqiqotlarda asosiy e'tibor nutqning referensial va strukturaviy jihatlariga qaratilgan bo'lsa, hozirgi zamon tilshunosligida emotsional-ekspressiv komponentning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Emotsional nutqning o'rganilishi antroposentrik paradigmaning rivojlanishi, kognitiv tilshunoslik va pragmalingvistikaning shakllangan bilan bevosita bog'liqdir. Nutqda emotsiyalarning ifodalanishi murakkab ko'p qirrali jarayon bo'lib, u tilning barcha darajalarida - fonetik, leksik, grammatik va diskursiv darajada namoyon bo'ladi. Emotsional nutqning xususiyatlarini tushunish nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki amaliy jihatdan ham

muhimdir, jumladan, tilni o'qitish, tarjimonlik faoliyati, psixoterapiya va sun'iy intellekt sohasida keng qo'llaniladi [3].

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot adabiyotlar tahlili metodiga asoslangan bo'lib, emotsional nutq bo'yicha mavjud nazariy konsepsiyalar, empirik tadqiqotlar va nazariy yondashuvlarning sistematik tahlilini o'z ichiga oladi. Emotsional nutqning nazariy asoslari bir necha yondashuvlar doirasida shakllanganligini ta'kidlash zarur. Psixologik yondashuv emotsiyalarning tabiati va ularning nutqda ifodalanish mexanizmlarini o'rganadi [4]. Lingvistik yondashuv esa emotsional ma'nolarning til birliklarida kodlanishi va kontekstual aktualizatsiyasini tahlil qiladi. Nutqda emotsiyalarning ifodalanishi birinchi navbatda prosodik xususiyatlar orqali amalga oshiriladi. Prosodiya tushunchasi intonatsiya, ritm, urg'u, tempo, tovush balandligi va dinamikasini o'z ichiga oladi [5]. Wierzbicka emotsional konseptlarning madaniyatga xos xususiyatlarini ta'kidlab, turli tillarda emotsiyalarning ifodalanishi va konseptualizatsiyasi farq qilishini isbotlagan [6]. Grammatik darajada emotsional nutq maxsus sintaktik konstruksiyalar, undalmalar, takrorlashlar va ellipsislar yordamida ifoda etiladi.

Noverbal kommunikatsiya tadqiqotlari mimika, jestlar va boshqa tana harakatlari nutqning verbal qismi bilan yaqin o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi [7]. Emotsional nutqning pragmatik jihati kommunikativ maqsadlarga erishishda emotsiyalarning strategik ishlatilishi bilan bog'liq. Caffi va Janney emotsional nutqda ikki xil strategiyani ajratishgan: emotsional holatning spontan ifodasini va emotsiyalarning maqsadli strategik ishlatilishini [8]. Madaniyatlararo kommunikatsiya kontekstida emotsional nutqning xususiyatlari alohida ahamiyat kasb etadi, chunki turli madaniyatlarda emotsiyalarning ifodalanish darajasi, qabul qilinadigan shakllari va talqin etilishi sezilarli farq qiladi [9]. Zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi bilan emotsional nutqning avtomatik tanilishi va sintezi sohasida ham salmoqli yutuqlarga erishilmoqda, bu esa emotsional nutq xususiyatlarining formallashtirilishini talab qiladi [10].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar tahlili emotsional nutqning bir necha asosiy xususiyatlarini aniqlashga imkon berdi. Birinchidan, emotsional nutq ko'p kanalli xususiyatga ega bo'lib, verbal, vokal va vizual kanallar orqali parallel ravishda ifoda etiladi. Bu ko'p kanallilik kommunikatsiyaning samaradorligini oshiradi va xabarning to'g'ri tushunilishini ta'minlaydi. Ikkinchidan, emotsional nutqda universallik va madaniy spetsifiklik dialektik birlikda namoyon bo'ladi. Ekman va boshqalar tomonidan aniqlangan asosiy emotsiyalar (quvonch, g'azab, qo'rquv, qayg'u, hayrat, jirkanish) ko'pchilik madaniyatlarda o'xshash prosodik va leksik vositalar orqali ifodalansa-da, ularning intensivligi, ifodalanish shakllari va ijtimoiy qabul qilinishi madaniyatdan madaniyatga farq qiladi. O'zbek tilida emotsional nutqning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, ular til tuzilishining agglutinatib tabiati, boy affikslar tizimi va madaniy kontekst bilan belgilanadi.

O'zbek tilida emotsional-ekspressiv leksikaning katta qatlami, metaforik iboralar va frazeologik birliklar emotsiyalarning nozik nüanslarini ifodalash imkonini beradi. Prosodik

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

jihtadan o'zbek tilida emotsional nutq urg'u va intonatsiya o'zgarishlari, tempo variatsiyasi va pauzalarning strategik ishlatilishi orqali realizatsiya qiladi. Uchinchidan, emotsional nutqning kontekst bog'liqligi muhim xususiyat hisoblanadi. Bir xil emotsiya turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha ifoda etilishi mumkin - rasmiy muloqotda emotsiyalarning ifodalanishi nisbatan cheklangan bo'lsa, norasmiy suhbatda ancha erkin va intensiv bo'ladi. To'rtinchidan, emotsional nutqning dinamik tabiati, ya'ni emotsional holatlarning tez o'zgarishi va bir-biriga o'tishi nutq jarayonida doimiy namoyon bo'ladi. Beshinchidan, emotsional nutqning funktsional ko'p qirraliligi alohida ta'kidlanishi zarur.

Emotsiyalar nafaqat ichki psixologik holatni aks ettiradi, balki ijtimoiy funktsiyalarni ham bajaradi - munosabatlarni tartibga soladi, ijtimoiy ierarxiyani qo'llab-quvvatlaydi, guruh identifikatsiyasini mustahkamlaydi. Emotsional nutq orqali suhbatdosh o'z pozitsiyasini bildiradi, boshqalarning xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatadi va ijtimoiy normalarni qo'llab-quvvatlaydi yoki ularga qarshi chiqadi. Oltinchidan, emotsional nutqning individual variativligi ham muhim jihat bo'lib, har bir shaxsning emotsiyalarni ifodalash uslubi, repertuari va intensivligi unikal xususiyatlarga ega. Bu individual farqlar shaxsning temperamenti, ijtimoiy tajribasi, madaniy foni va psixologik xususiyatlari bilan belgilanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, emotsional nutq murakkab, ko'p omilli hodisa bo'lib, uni to'liq tushunish uchun interdissiplinar yondashuv zarur. Emotsional nutqning samarali ishlatilishi yuqori kommunikativ kompetensiyaning ko'rsatkichi hisoblanadi va muvaffaqiyatli ijtimoiy o'zaro ta'sirning asosiy shartidir.

XULOSA

Emotsional nutqning xususiyatlarini majmuaviy tahlil qilish uning ko'p qirrali va murakkab tabiati haqida xulosalar chiqarishga imkon beradi. Emotsional nutq nafaqat psixologik holatlarning aks ettirilishi, balki ijtimoiy munosabatlarni boshqarish, kommunikativ maqsadlarga erishish va madaniy identifikatsiyani ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Prosodik, leksik, grammatik va pragmatik darajalarida emotsional ma'nolarning realizatsiyasi tilning ijodiy imkoniyatlarini namoyon etadi. Zamonaviy dunyoda madaniyatlararo muloqot kengayishi emotsional nutqning universalligi va madaniy spetsifikligini tushunish ahamiyatini oshirmoqda. O'zbek tilida emotsional nutqning o'ziga xos xususiyatlari til strukturasi va madaniy kontekst bilan belgilanadi. Kelajakda emotsional nutq sohasida qo'shimcha empirik tadqiqotlar, ayniqsa, eksperimental fonetika, korpus lingvistikasi va neyrolingvistika metodlaridan foydalangan holda, ushbu sohani yanada boyitishi mumkin. Emotsional nutqning sun'iy intellekt tizimlari tomonidan tanilishi va sintezi texnologiyalarining rivojlanishi ham muhim istiqbol hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Scherer, K. R. (2003). Vocal communication of emotion: A review of research paradigms. *Speech Communication*, 40(1-2), 227-256.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

2. Juslin, P. N., & Laukka, P. (2003). Communication of emotions in vocal expression and music performance: Different channels, same code? *Psychological Bulletin*, 129(5), 770-814.
3. Shaxobiddinova, D.M. (2019). Nutqda emosional-ekspressiv vositalarning o'rni. *Til va adabiyot ta'limi jurnali*, 3, 45-52.
4. Изард, К. Е. (2000). Психология эмоций. Санкт-Петербург: Питер.
5. Светозарова, Н. Д. (1982). Интонационная система русского языка. Ленинград: Издательство Ленинградского университета.
6. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Ekman, P., & Friesen, W. V. (2003). *Unmasking the Face: A Guide to Recognizing Emotions from Facial Clues*. Los Altos: Malor Books.
8. Caffi, C., & Janney, R. W. (1994). Toward a pragmatics of emotive communication. *Journal of Pragmatics*, 22(3-4), 325-373.
9. Мацумото, Д., & Хван, Х. С. (2013). Культура и эмоции. Психология. Журнал Высшей школы экономики, 10(2), 38-65.
10. El Ayadi, M., Kamel, M. S., & Karray, F. (2011). Survey on speech emotion recognition: Features, classification schemes, and databases. *Pattern Recognition*, 44(3), 572-587.